

Polska socjologia wsi okresu transformacji ustrojowej (perspektywa teoretyczno-metodologiczna)

ANDRZEJ KALETA
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Lata 80. ubiegłego wieku przyniosły polskiej socjologii wsi nowe i trudne wyzwania związane z analizowaniem społecznych skutków historycznych wydarzeń: rewolucji Solidarności (1980/81) oraz powołaniem niekomunistycznego rządu Tadeusza Mazowieckiego (1989). To ostatnie oznaczało w istocie początek trwającego do dziś procesu zwanego transformacją ustrojową, czyli ewolucyjną zmianą społeczną polegającą na przechodzeniu od ustroju totalitarnego do demokratycznego w wymiarze politycznym; od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej w wymiarze ekonomicznym; i od społeczeństwa niewolonego ideologią partii dominującej (Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej) do społeczeństwa pluralistycznego i obywatelskiego.

Niestety – pisał Włodzimierz Winclawski w ostatniej części artykułu poświęconego dziejom polskiej socjologii wsi w okresie między dwoma wojnami światowymi (1818-1939) i Polski Ludowej (1945-1989)¹ – aparatura teoretyczno-pojęciowa wypracowana w całym powojennym okresie rozwoju dyscypliny okazała się być bezradna wobec narastających problemów rolnictwa i mieszkańców wsi, jakie pojawiły się wraz transformacją ustrojową. Podzielając generalnie opinię wybitnego polskiego socjologa, należy jednak zwrócić uwagę na zróżnicowane poziomy owej bezradności. Z pewnością zawiodło i raczej do dzisiaj zawodzi teoretyczne zaplecze polskiej socjologii wsi, uniemożliwiające – tak samo

---

¹ W. Winclawski, *Polnische Landsoziologie in ihrem Wandel*, „Land Berichte”, 2012, H. 3.

zresztą jak socjologii ogólnej – objaśnianie prawidłowości dokonujących się zmian społecznych, nie mówiąc już o prognozowaniu ich społecznych skutków. Innymi słowy nie była ona w stanie wypełnić lub wypełniała w aż nadto ograniczonym zakresie swoje powinności naukowe².

W poszukiwaniu relewantnego modelu zmiany – dwie koncepcje rozwoju wsi, rolnictwa i obszarów wiejskich

Zapoczątkowane jeszcze pod koniec lat 80. reformy polityczne i społeczno-ekonomiczne wprowadziły polską wieś i polskie rolnictwo w fazę przemian, określaną jako procesy dostosowawcze wsi i rolnictwa do warunków rozwoju społeczeństwa kapitalistycznego. W myśl teoretycznych założeń wprowadzanego wtedy do praktyki społecznej tzw. planu Balcerowicza³ pożądanym kierunkiem zmian społecznych na wsi i w rolnictwie – tak samo zresztą jak w całym społeczeństwie i jego gospodarce – zapewni wdrożenie modelu rynkowego, gdyż tylko ten typ regulacji gwarantuje szybki rozwój, minimalizując koszty protekcjonizmu. Protekcjonizmu, dodajmy, którym – zdaniem zwolenników tej skrajnie liberalnej doktryny społeczno-ekonomicznej – nadmiernie obejmowano rolnictwo w czasach realnego socjalizmu (1945-1989). Maksymalne ograniczenie ingerencji państwa nie tylko zmusi rolników do wchodzenia w sferę obrotu towarowego, stymulując ich przedsiębiorczość, ale także przyczyni się do modernizacji polskiej wsi⁴.

Socjologia, w tym socjologia wsi, szczególnie w pierwszym okresie przemian, wykazywały na ogół zrozumienie nie tylko dla tego typu rozstrzygnięć teoretycznych, ale również dla ich praktycznych konsekwencji. Wyjątkiem, raczej potwierdzającym regułę, był na ogół krytykowany sposób likwidacji sektora państwowego w rolnictwie (Państwowych Gospodarstw Rolnych i Spółdzielni Produkcyjnych), skutkujący długotrwałą i nierzadko dziedziczną przez kolejne pokolenia marginalizacją ponad półmilionowej rzeszy ich pracowników

---

² O wiele lepiej realizowała inne funkcje, a więc praktyczne i ideologiczne (zarówno w odmiennie apologetycznej, jak i demaskatorskiej), próbując tym samym, nierzadko skutecznie, wpływać na kształt praktyki społecznej. Ten aspekt funkcjonowania polskiej socjologii wsi analizujemy w opracowaniu *Obszary badawcze polskiej socjologii wsi okresu przejścia systemowego* (w przygotowaniu).

³ Plan Balcerowicza to potoczna nazwa reform mających doprowadzić do stabilizacji makroekonomicznej państwa polskiego, przygotowanych pod koniec roku 1989 i wprowadzonych na początku roku 1990 pod kierunkiem L. Balcerowicza, wicepremiera i ministra finansów w rządzie T. Mazowieckiego.

⁴ Zob. m. in.: L. Balcerowicz, B. Banaszek, *Wieś, rolnictwo, wolny rynek: dyskusja z profesorem Leszkiem Balcerowiczem*, Warszawa 1993; L. Balcerowicz, *Socjalizm. Kapitalizm. Transformacja. Szkice z przełomu epok*, Warszawa 1997.

oraz członków rodzin⁵. Odwołując się wprost albo nie wprost do różnych wersji pozytywizmu⁶, funkcjonującego głównie pod zróżnicowanymi postaciami teorii modernizacji⁷, a do tego jeszcze legitymizowanych (jakoby) praktyką życia społecznego demokracji zachodnich; formułowano niekiedy tezę, że Polska w złożony i trudny proces transformacji wchodzi z niesprzyjającym kapitalistycznym przemianom dziedzictwem strukturalnym, a głównym, aczkolwiek nie jedynym, problemem są mieszkańcy wsi, w tym przede wszystkim chłopi, w których socjalizm ukształtował wyjątkowo silną solidarność grupową i interesy roszczeniowe pod adresem państwa⁸. Wskazywano, że poprawa jakości życia prawie 40% ludności zamieszkującej zacofane cywilizacyjnie obszary wiejskie, w tym właściciele ponad dwóch milionów stosunkowo niewielkich gospodarstw rolnych, wymaga radykalnych przeobrażeń, przede wszystkim przez uprzemysłowienie rolnictwa na wzór zachodni (niekiedy określane mianem jego farmeryzacji); urbanizację wsi, czyli wprowadzenie racjonalności miejskiej do wzorów życia jej mieszkańców; oraz jej dezagraryzację, czyli zasadniczą redukcję liczby gospodarstw rolnych i rodzin rolniczych. Zrekonstruowanemu – w sposób z pewnością niepozabawiony uproszczeń – typowi myślenia towarzyszyło wiele badań i analiz nad prokapitalistycznymi przemianami polskiego rolnictwa, pokazujących tradycyjnego chłopa przekształcającego się w rolnika lub farmera o mentalności kapitalistycznego

⁵ Społeczno-ekonomiczne, w tym przede wszystkim socjalne skutki likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych były jednym z najważniejszych i najszerzej empirycznie eksplorowanych obszarów badań polskiej socjologii wsi w całym analizowanym okresie, odzwierciedlonym w licznych publikacjach. Zob. m. in.: K. Korab (red.), *Ludzie i ziemia po upadku pegeerów. Analiza socjologiczna i ekonomiczna*, Warszawa 1997; B. Fedyszak-Radziejowska (red.), *Wielkoobszarowe gospodarstwa rolne, ich załogi i nowi gospodarze*, Warszawa 1998; G. Zabłocki, M. Sobczak, E. Piszczek, M. Kwiecińska, *Ubóstwo na terenach wiejskich Północnej Polski*, Toruń 1999; E. Tarkowska, K. Korzeniewska, *Młodość z byłych PGR-ów. Raport z badań*, Warszawa 2002; F. Sikora, *(Nie)realne marzenia? Aspiracje życiowe młodzieży z osiedli byłych PGR-ów*, Olsztyn 2006; A. Karwacki, *The Culture of Poverty in the Post-State Farm Community*, [w:] *Eastern European Countryside* 2002, No 8.

⁶ Pozytywizmowi przypisujemy, zapewne nie do końca słusznie, pogląd, że zmiana ma charakter naturalny, czyli stanowi odzwierciedlenie obiektywnych praw, generalnie niezależnych od ludzi. Zgodnie z takim rozumowaniem wieś podlega tym samym prawom rozwoju jak wszystkie inne formy życia społecznego, w tym przede wszystkim miasto, znajdujące się jednak, co najmniej o jeden stopień wyżej na drabinie społecznego postępu.

⁷ Do wskazanych koncepcji teoretycznych odwoływano się również w Polsce Ludowej, ale wtedy przyjmowały one postać socjalistycznej industrializacji i modernizacji.

⁸ Tego typu pogląd sformułował Władysław Adamski, autor koncepcji polskiego chłopstwa jako specyficznej formacji ukształtowanej przez realny socjalizm. Zob. W. Adamski, *Wprowadzenie: Dylematy chłopów i socjologów*, [w:] *Wieś i jej mieszkańcy. Zróżnicowania, postawy i strategie zachowań*, red. B. Fedyszak-Radziejowska, Warszawa 1995, s. 7. Zob. także: E. Mokrzycki, *Dziedzictwo realnego socjalizmu, interesy grupowe i poszukiwanie nowej utopii*, [w:] *Przełom i wyzwanie. Pamiętnik VIII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, Warszawa – Toruń 1991; A. Rychard, M. Federowicz, *Społeczeństwo w transformacji. Ekspertyzy i Studia*, Warszawa 1993.

przedsiębiorcy⁹; podkreślających egzogenny (a więc głównie zewnętrzny: technokratyczny, miejski, europejski, globalny) charakter impulsów rozwojowych. Wymuszały one zarówno farmeryzację polskiego rolnictwa, jak również adaptowanie wzorców funkcjonowania zachodniej wsi zmodernizowanej, przez poszukiwanie możliwości poprawienia słabego poziomu różnego typu kapitałów: materialnego, humanistycznego, kulturowego czy społecznego. Celem była budowa społeczeństwa obywatelskiego¹⁰.

Ten pierwszy typ orientacji teoretycznej polskiej socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej już w latach 90. XX w. spotykała najpierw nieśmiała, a potem narastająca krytyka ze strony niektórych socjologów; wspieranych przez coraz liczniejsze grona ekonomistów rolnych, geografów społecznych, antropologów kulturowych, ekologów, planistów przestrzennych i innych przedstawicieli szeroko pojętych nauk społecznych, od zawsze, przynajmniej w polskiej tradycji, sympatyzujących z socjologią wsi¹¹. W sposób być może najbardziej radykalny ich stanowisko wyraża Izabela Bukraba-Rylska, wskazując, że zwolennicy koncepcji modernizacyjnych nie tylko prowadzą socjologię wsi na jałowe tory, ale także powielają jej podstawowe błędy i wypaczenia z okresu realnego socjalizmu, czyli „nauki próbującej wpręgać się w służbę panującej ideologii, ale także zbyt gorliwie naśladowującej obce wzory, ukształtowane na gruncie innej rzeczywistości społeczno-kulturowej”¹². W latach 90. XX w. – jej zdaniem – ideologię socjalistycznej industrializacji rolnictwa i urbanizacji wsi zastąpiono równie ideologiczną doktryną niewidzialnej ręki wolnego rynku, a obce wzory sowieckiej kolektywizacji, wzorami zachodnich farmerów kierujących się w swojej aktywności ekonomicznej racjonalnością funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Krytyka, nawet ta druzgocąca, balcerowiczowskiego modelu zmiany społecznej na wsi i w rolnictwie nie była i nie jest pozbawiona racjonalnych podstaw. Praktyka już pierwszego okresu procesu transformacji (1990–1995)

⁹ Ten ważny nurt w polskiej socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej jest przede wszystkim reprezentowany przez liczne badania i książki Krzysztofa Gorlacha, w tym m.in.: *Chłopi, rolnicy, przedsiębiorcy: „kłopotliwa klasa” w Polsce postkomunistycznej* (Kraków 1995); *Świat na progu domu. Rodzinne gospodarstwa rolne w Polsce w obliczu globalizacji* (Kraków 2001); *W poszukiwaniu równowagi. Polskie rodzinne gospodarstwa rolne w Unii Europejskiej* (Kraków 2009).

¹⁰ Zob. m. in.: K. Duczkowska-Małysz, *Rolnictwo, wieś – państwo: wokół interwencji państwa w sferę wsi*, Warszawa 1988; K. Gorlach, A. M. Pyrc (red.), *Węzłowe kwestie społeczne wsi polskiej u progu XXI wieku*, Kraków 2000; G. Krzymieniewska, *Mentalność ekonomiczna mieszkańców polskiej wsi*, Poznań 2000; K. Szafraniec (red.), *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi*, Warszawa 2006.

¹¹ Wielobarwny obraz aktualnych powiązań polskiej socjologii wsi z wieloma innymi dyscyplinami nauk społecznych prezentuje Maria Halamska (red.) w pracy: *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku*, Warszawa 2011.

¹² I. Bukraba-Rylska, *Socjologia wsi w Polsce. Przemiany dyscypliny badawczej, przemiany etosu badacza*, [w:] A. Kaleta (red.), *Cztery dekady socjologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika. Socjologia i socjologowie wsi krajów Europy Środkowej*, Toruń 2012, s. 309.

skłaniała bowiem do formułowania tezy, iż rolnictwo jest specyficznym rodzajem działalności wytwórczej, w wielu segmentach istotnie odróżniającym się od działalności przemysłowej; a wieś szczególnym typem środowiska społecznego. Obu należy się nie tylko zdwojona uwaga, ale również swego rodzaju ochrona (a więc coś na kształt wyklinanego przez liberałów protekcjonizmu). Temu pierwszemu, ze względu na specyficzny rodzaj produkowanych surowców (żywność), temu drugiemu, z powodu dóbr przyrodniczych i kulturowych, których pozostaje depozytariuszem. W jednym i drugim przypadku mamy bowiem do czynienia z zasobami o pierwszorzędym znaczeniu dla przetrwania cywilizacji człowieka.

Stosując tę nieco mniej zrjonalizowaną perspektywę oglądu wdrażanej od początku lat 90. liberalnej strategii zmian w polskim rolnictwie, znany ekonomista rolny Jerzy Wilkin zwracał uwagę na płytki charakter obserwowanych w nim mechanizmów dostosowawczych do gospodarki rynkowej. Polegały one głównie na zastępowaniu czynników kapitałowych pracą oraz na utracie przez gospodarke chłopską zdolności do finansowania swego rozwoju. Dzieląc pierwszy okres prokapitalistycznych przemian na fazę powszechnej anarchizacji życia gospodarczego, fazę stabilizacji makroekonomicznej oraz stadium kapitalizmu niedojrzałego, wskazywał, że na każdym z tych etapów mamy do czynienia z dramatem gospodarki rolnej, w której zmiany systemowe doprowadziły do radykalnego pogorszenia się sytuacji dochodowej rodzin rolników, nie wywołując pożądaných przemian strukturalnych w skali gwarantującej sukces w konfrontacji z rolnictwem zachodnioeuropejskim¹³. Niektórzy socjologowie sygnalizowali z kolei, że modernizacja, którą w przypadku Polski określano niekiedy „modernizacją kapitalizmu peryferyjnego”¹⁴, przynosi wsi i rolnictwu coraz więcej sprzeczności, powodując, że stają się obszarami problemowi, zresztą także w krajach uznawanych za godne naśladowania¹⁵. Wskazywano, z jednej strony, na olbrzymie i zupełnie niekiedy irracjonalne nakłady na rolnictwo przemysłowe, a z drugiej, na proces jego marginalizacji jako źródła dochodu rodzin rolniczych oraz narastanie na obszarach wiejskich problemu strukturalnego bezrobocia, kreowanego głównie przez odchodzących z pracy w rolnictwie z powodu koncentracji

¹³ J. Wilkin, *Jaki kapitalizm jaka Polska?*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1995.

¹⁴ D. Bohle, *Europas neue Peripherie. Polens Transformation und transnationale Integration*, Münster 2002.

¹⁵ Socjologiczną perspektywę zjawisk kryzysowych na wsi i w rolnictwie krajów tzw. Zachodu prezentowano, m.in., w cyklu publikacji książkowych wydawanych od początku lat 90. staraniem Instytutu Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zob.: *Socjologia w Republice Federalnej Niemiec*, red. A. Kaleta, Toruń 1992; *Socjologia wsi we Francji*, red. P. Rambaud, Z.T. Wierzbicki, Toruń 1994; *Socjologia wsi w Austrii*, red. A. Kaleta, Toruń 1994; *Socjologia wsi w Ameryce Północnej*, red. K. Gorlach, Toruń 1998; *Socjologia wsi w Szwajcarii*, red. A. Kaleta, Ch. Giordano, Y. Preiswerk, Toruń 1998; *Socjologia wsi w Irlandii*, red. W. Kniec, Toruń 2002; *Norwa socjologia wsi w Niemczech*, red. A. Kaleta, G. Vonderach, Toruń 2006.

ziemi czy wprowadzania mechanizacji w sytuacji kurczenia się w przemyśle i w mieście istniejących wcześniej możliwości ich zatrudnienia.

Ponadto z modernizacją wsi i rolnictwa kojarzono niekorzystne zmiany demograficzne (głównie depopulację) poszerzanie skali zjawisk patologicznych, zacieranie specyficznego charakteru kultur lokalnych i regionalnych oraz liczne zagrożenia dla środowiska przyrodniczego¹⁶. Z wielu badań empirycznych, szczególnie tych wykonywanych już w drugiej dekadzie transformacji, wynikało że zapowiadane przemiany w sferze mentalności, w sposobie życia i pracy właścicieli gospodarstw rolnych oraz wsi tradycyjnej w nowoczesną niekoniecznie przebiegają według modelu zadekretowanego teoriami modernizacji, ale innych aksjomatów, rzadko będących prostym odzwierciedleniem wzorów przeniesionych ze społeczeństw zachodnich¹⁷.

W latach 90. XX w., w sukurs coraz liczniej pojawiającym się nie tylko w Polsce zastrzeżeniom wobec obowiązującej doktryny, przyszła również praktyka społeczna, pod postacią rosnącej świadomości konsumentów – coraz bardziej wyculonych na kwestie zagrożeń zdrowotnych wynikających z wykorzystywania nawozów sztucznych, chemicznych środków ochrony roślin i przyspieszających wzrost hodowanych zwierząt czy manipulacji genetycznych – oraz powstających jak grzyby po deszczu ruchów obywatelskich i organizacji pozarządowych, optujących na rzecz bardziej zrównoważonych strategii rozwoju wsi i rolnictwa. To m.in. dzięki nim doszło do zmian we Wspólnej Polityce Rolnej Unii Europejskiej, odbieranych przez znaczącą część tzw. środowisk opiniotwórczych jako przyznanie się elit politycznych do fiaska modernizacyjnego modelu rozwoju i transformacji, przynajmniej na obszarach wiejskich.

Wynikiem zarysowanych zjawisk była dość wyraźna reorientacja teoretyczna i empiryczna, jaka dokonała się w polskiej socjologii wsi, składająca do poszukiwania nowych rozwiązań w życiu gospodarczym i społecznym, przez odwoływanie się niekiedy do racjonalności technologicznej (rolnictwo ekologiczne) i rozwiązań organizacyjnych (rodzinne gospodarstwo rolne, społeczność lokalna) społeczeństwa przedprzemysłowego, uznawanych, przypomnijmy, w obrębie koncepcji modernizacyjnych za objaw zacofania cywilizacyjnego. W tzw. nowej

---

¹⁶ Szeroki przegląd tych zagadnień zawiera obszerne opracowanie będące pokłosiem międzynarodowej konferencji zorganizowanej w Toruniu w roku 1996, przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz Instytut Socjologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, uznawane za główne ośrodki naukowe zajmujące się w Polsce socjologią wsi. Zob. Z.T. Wierzbicki, A. Kaleta (red.), *Rolnictwo i wieś europejska. Od korzeni ku wspólnej przyszłości w XXI wieku*, Toruń – Warszawa 1998.

¹⁷ I. Bukraba-Rylska, *Socjologia wsi w Polsce. Przemiany dyscypliny badawczej, przemiany etosu badacza* .....; Ch. Giordano, *Przełamana transformacja*; [w:] A. Kaleta (red.), *Cztery dekady socjologii*...

socjologii wsi, nazywanej także socjologią obszarów wiejskich¹⁸, pojawia się pytanie o sposób kontynuacji przemian, z wyraźnie zarysowaną perspektywą alternatywy anty modernizacyjnej¹⁹, będącej próbą powrotu do względnie normalnego rolnictwa i traktowania wsi jako zespołu ponadczasowych i bezcennych wartości ekologicznych i społeczno-kulturowych.

Pluralizm teoretyczny

W rozważaniach wstępnych zwróciliśmy uwagę, że polska socjologia wsi całego okresu powojennego (w odróżnieniu od okresu przedwojennego) nie wypracowała spójnego zaplecza teoretycznego, umożliwiającego objaśnianie i prognozowanie dokonujących się zmian społecznych, ograniczając się raczej do ich opisu przy wykorzystywaniu dość ograniczonego zestawu twierdzeń i sądów przypisywanych teoriom socjologicznym. Jak się wydaje, okres transformacji ustrojowej nie wnosi do takiej oceny zasadniczych korekt, chociaż bez wątpienia znacznemu poszerzeniu uległa paleta koncepcji porządkujących i objaśniających społeczeństwa globalnej ponowoczesności²⁰. Socjologiczny kanon wielokrotnie reanimowanych koncepcji modernizacyjnych został szybko uzupełniony o modele konstruktywistyczne nawiązujące do wszechogarniających procesów informatyzacji, konsumeryzmu i globalizacji, a całym szeregiem pojęć zmieniono nazwy, w zasadzie nie naruszając ich tradycyjnych desygnatów empirycznych²¹.

Do pierwszej (kanonicznej) grupy teorii najczęściej przywoływanych do objaśniania przemian dokonujących się na polskiej socjologii wsi należą z pewnością:

- **teorie modernizacji** – w obrębie których proces rozwoju obszarów wiejskich rozpatrywany jest przez ich umiastowienie,

¹⁸ Zob. K. Górlach, *Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004.

¹⁹ W polskiej socjologii wsi taka alternatywa pojawia się już na początku lat 90. XX w. pod hasłem *odnowy* albo *rewitalizacji wsi*. Zob.: M. Wieruszewska (red.), *Odnowa wsi. Między mitem a nadzieją*, IRWiR PAN, Warszawa 1992; A. Kaleta, *Rewitalizacja obszarów rustykalnych Europy*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996-1998.

²⁰ K. Górlach, *Kierunki badań wsi w społeczeństwie globalnej ponowoczesności czyli od „norwej” socjologii wsi do studiów nad wsią ponowoczesną*, [w:] *Wies* jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku...

²¹ Dobrym przykładem tego typu zjawisk jest klasyczna *Community Development* (w Polsce funkcjonująca pod nazwą zaproponowaną przez Zbigniewa Tadeusza Wierzbickiego *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*), w ponowoczesnej formule socjologii wsi uprawiana pod różnymi nowymi nazwami np. *Localism, New Localism (Lokalność, Nowa lokalność, Socjologia miejsca)*, a członkowie społeczności lokalnych są nazywani *stake holders*, czyli – w bardzo dowolnym tłumaczeniu „aktorami społecznymi” lub „interesariuszami”.

- czyli urbanizację, a proces rozwoju rolnictwa analizowany jako jego industrializacja, czyli uprzemysłowienie;
- teorie rozwoju zależnego – zakładające w wersji bardziej pesymistycznej utrwalanie nierównowagi między centrum i peryferiami, czyli także między miastem i wsią; w wersji bardziej optymistycznej, sugerujące emancypację peryferii przez pozytywny wpływ i pomoc obszarów metropolitalnych, czyli rozwój obszarów wiejskich pod wpływem kontaktów z obszarami miejskimi;
  - teorie rozwoju zintegrowanego (zmiana społeczna ma charakter oddolny, całościowy i zharmonizowany) – uzyskujące najbardziej znaczące odzwierciedlenie w postaci koncepcji *aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnych*, dzisiaj utożsamianych najczęściej z zagadnieniami pomnażania *kapitału społecznego* i budowy *społeczeństwa obywatelskiego* lub poszukiwania *nowego lokalizmu*, czyli znaczenia *miejsca*²²;
  - teorie regulacyjne – traktujące wieś, wraz z naturalnie wkomponowanym w jej struktury rolnictwem, jako system generalnie samoregulujący się, ale tak samo jak wszystkie inne systemy społeczne wymagający niekiedy pewnych ingerencji instytucjonalnych.

Grupa koncepcji konstruktywistycznych (nowszych i modynych) wydaje się reprezentowana przede wszystkim przez teorie zrównoważonego rozwoju oraz teorie społeczeństwa informacyjnego i sieciowego.

Te pierwsze stanowią przeciwieństwo koncepcji technokratycznych nawiązujących do kategorii urbanizacji i industrializacji. Oprócz odrzucenia dominacji rozwoju sfery ekonomicznej nad sferą przyrodniczą i kulturową, regulowana zmiana społeczna na obszarach wiejskich powinna prowadzić do:

- podmiotowości obszaru wiejskiego i podmiotowości jego mieszkańców, czyli nie może utrzymywać sytuacji traktowania obszaru wiejskiego jako rejonu kompensaty miasta i nierespektowania prawa ludności wsi do ochrony walorów swojej przestrzeni życiowej;
- ożywiania gospodarki wiejskiej i zmiany społecznego usytuowania rolnictwa przez: decentralizację możliwie wielu gałęzi produkcji przemysłowej oraz działalności usługowej; wzmocnienie struktur

---

²² Bardziej szczegółowa analiza teorii modernizacyjnych, rozwoju zależnego i rozwoju zintegrowanego w: A. Kaleta, *pozytywistyczne teorie rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] Społeczne światy wartości. Księga pamiątkowa z okazji 70. lecia Jubileuszu prof. dr. hab. Józefa Styka, red. A. Kolasa-Nowak, W. Misztal, Lublin 2012.

- przemysłowo-usługowych na obszarach wiejskich, ujmowanie działalności gospodarczej w formy lokalnie zakorzenione;
- wzmacniania tożsamości kulturowej mieszkańców wsi, czyli odwoływania się w procesach rozwojowych do wartości tradycyjnych kultur wspólnot wiejskich, wyrażających ich dziedzictwo, stanowiące znaczną część zbiorowej pamięci każdego współczesnego społeczeństwa, zapewniającej jego członkom zakorzenienie w teraźniejszości przez poczucie związku z przeszłością.

W tych drugich (teoriach społeczeństwa informacyjnego i sieciowego) wykorzystuje się zaproponowaną przez Castellsa i innych terminologię²³ do analiz zjawisk zachodzących na obszarach wiejskich. W studiach tego rodzaju przyjmuje się założenie, że na wsi również zachodzą procesy uprzedmiotowione w architekturze sieci - takie jak chociażby relatywizacja czasu i przestrzeni, poszukiwanie pewnego typu wiedzy i dostępu do informacji jako gwarancji powodzenia ekonomicznego i życiowego, przeobrażenia struktury społecznej za sprawą tworzenia nowych klas społecznych, a przede wszystkim cyberpowiązania większości zjawisk społecznych. Odpowiadają one, z jednej strony, za istniejące zróżnicowania społeczno-kulturowe europejskich wsi, ze strony drugiej, za postępujące procesy ujednolicania standardu kulturowego na obszarach wiejskich Europy²⁴.

Jak się wydaje, teoretyczne zaplecze polskiej socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej charakteryzuje podobny pluralizm koncepcji porządkujących i objaśniających, przypisywany współczesnym badaniom wsi w zachodnich społeczeństwach globalnej ponowoczesności²⁵. Mamy więc do czynienia z tendencją „widoczną w całej teorii socjologicznej, odzwierciedlającą proces „burzenia murów”, składania teorii na ołtarzu wielo- czy wręcz transdyscyplinarności”²⁶, a do tego charakterystycznym nie tylko dla polskiej socjologii wsi, brakiem koherentnej teorii rozwoju obszarów wiejskich; nie wspominając już

---

²³ Zob. m.in: M. Castells, *Galaktyka Internetu*, Poznań 2003 ; A. Mattelart. *Spółczesność informacji. Wprowadzenie*, Kraków 2004; R. Tadeusiewicz, *O potrzebie naukowej refleksji nad rozwojem społeczeństwa informacyjnego*, [w:] *Mikrosocjologia informacyjna. Na przykładzie miasteczka internetowego akademii górniczo-hutniczej w Krakowie*, Kraków 2001.

²⁴ Stosunkowo rzadkim przykładem tego typu rozważań w polskiej socjologii wsi, na razie jednak tylko teoretycznych, jest artykuł: K. Górlach, M. Klekotko, *Trójkąt nie-bermudzki: sceny, sieci i ruchy społeczne w rozwoju obszarów nie tylko wiejskich*, „Folia Sociologica” 2013 (w druku).

²⁵ K. Górlach, M. Klekotko i P. Nowak, *Kierunki badań wsi w społeczeństwie globalnej ponowoczesności czyli od „nowej” socjologii wsi do studiów nad wsią ponowoczesną*, [w:] *Wieś jako przedmiot badań naukowych na początku XXI wieku...*

²⁶ K. Górlach, M. Klekotko, P. Nowak, *W obliczu globalnego dyskursu. Współczesna polska socjologia wsi w relacji do anglosaskich studiów nad obszarami wiejskimi*, [w:] A. Kaleta (red.), *Cztery dekady socjologii .....*, s. 238

o teorii ich rozwoju w kraju transformującym swój system społeczny od quasi-totalitarnego do demokratycznego, od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej; ani tym bardziej o koncepcji własnej, oryginalnej ścieżki przemian.

Na brak koherentnego zaplecza teoretycznego w polskiej socjologii wsi nakłada się nader często nawiązywanie do twierdzeń i sądów przypisywanych teoriom w sposób jedynie deklaracyjny. Nawet jeżeli w badaniach formułuje się jakieś założenia teoretyczne to nie wykorzystuje się ich do objaśniania, albo nawet tylko porządkowania konkretnych faktów odzwierciedlających praktykę społeczną,

[...] wiele [...] wydaje się być jedynie prostym opisem rozkładów odpowiedzi respondentów, odnoszących się do wybranych fragmentów społecznej przestrzeni wsi; bez prób uogólnień teoretycznych, co wynikać może z braku odpowiedniej konceptualizacji badań lub słabego warsztatu analitycznego ich autorów.²⁷

Naszym zdaniem jest to również objaw innej przypadłości zaplecza teoretycznego naszej dyscypliny, wyrażającego

[...] naturę *per se* etnocentrycznych uprzedzeń, podkreślających i ostatecznie utrwalających przekonanie o wyższości porządku społecznego Europy Zachodniej i Ameryki Północnej, w stosunku do wszystkich innych form organizacji społeczeństwa. Niesie więc niebezpieczeństwo wytwarzania błędnych stereotypów, wywierających potężny i negatywny wpływ na realne planowanie społeczne.²⁸

Podstawy metodologiczne

Metodologiczne podstawy polskiej socjologii wsi już w pierwszym okresie jej rozwoju (do roku 1939) zasadały się na przekonaniu wywodzącym się z socjologii humanistycznej Floriana Znanieckiego i rozumiejącej Maxa Webera, że ta powinna wyjaśniać zjawiska i procesy występujące w społeczeństwie. Objasnić znaczy przede wszystkim rozumieć sens stosunków społecznych zachodzących między ludźmi, a to możliwe jest przez połączenie dwóch sposobów poznawania: racjonalnego, wykorzystującego aparat logiczno-matematyczny, i bar-

---

²⁷ K. Góralch i in., *op. cit.*, s. 253. Krzysztof Góralch, Marta Klekotko i Piotr Nowak wyrażają ten pogląd na podstawie dwóch przestudiowanych prac zbiorowych: *Wiejskie organizacje pozarządowe* (red. M. Hałamska), Warszawa 2008 oraz *Nowe inspiracje socjologii wsi* (red. H. Podedworna), Warszawa 2010. Tym samym „grzechem” można jednak obciążyć autorów kilkuset innych opracowań tego typu opublikowanych w Polsce w latach 1990-2012.

²⁸ Ch. Giordano, *op. cit.*, s. 202.

dziej emocjonalnego, wykorzystującego naszą ludzką zdolność do przeżywania zdarzeń²⁹.

Ten drugi sposób myślenia uzyskał swoje wybitne odwzorowanie przede wszystkim pod postacią społecznych badań wsi wykonywanych metodą biograficzną i monograficzną, które do dzisiaj stanowią jej cechą najbardziej w naukowym świecie rozpoznawalną. Chociaż, w okresie który tutaj analizujemy, ten typ badań z różnych względów³⁰ z pewnością nie dominował, to jednak w polskiej socjologii wsi ostatnich trzech dekad odgrywał nadal ważną rolę, nierzadko służąc falsyfikacji diagnoz i prognoz formułowanych na podstawie tzw. obowiązującej teorii oraz badań ilościowych³¹.

Za raczej symboliczny wyraz kontynuacji nurtu monograficznego po roku 1989 należy uznać trzecie „podejście” do Żmiącej³², wykonane przez Michała Łuczewskiego, socjologa młodego pokolenia, który w roku 2007 w swojej rozprawie doktorskiej *Doświadczenie narodowe w życiu codziennym. Problemowa monografia wsi Żmiąca: 1370-2007*³³ wrócił do najświetniejszego monograficznego obrazu polskiej wsi. Bardziej realnym dowodem przywiązania do tego mniej zrjonalizowanego modelu uprawiania socjologii jest żywa obecność tzw. perspektywy antropologicznej w polskich studiach dotyczących form i kierunków

²⁹ G. Vonderach, *Gry językowe, opowieści i rzeczywistość kulturowa*, „Socjologia Wychowania AUNC”, 1990, z. VIII.

³⁰ Zdaniem Władysława Kwaśniewicza, podstawowa przyczyna tego stanu rzeczy tkwi w słabym poziomie świadomości metodologicznej szczególnie młodszego pokolenia socjologów. Zob. W. Kwaśniewicz, *Badania monograficzne*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1993, nr 3; *O potrzebie rewitalizacji badań monograficznych. Nowe wyzwania metodologiczne dla socjologii akademickiej*, Ask 1999, nr 8.

³¹ Interesującym i nie jedynym przykładem takiego stanu rzeczy są badania zrealizowane przez Marię Wieruszewską w roku 2002, w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, nad samoorganizacją społeczności wiejskich, z których wynikało „że »przodująca« w latach 80. dynamiczna i otwarta wieś wielkopolska o wiele gorzej radzi sobie w nowych warunkach (zarówno ekonomicznie, jak i pod względem obywatelskiego zaangażowania mieszkańców) »niż zacofana« wieś podlaska” (cytuję za: I. Bukraba-Rylska, *op. cit.*, s. 30. Zob.: *Samoorganizacja w społecznościach wiejskich. Przejawy – struktury – różnicowania*, red. M. Wieruszewska, Warszawa 2002).

³² Za inicjatora nurtu monograficznego w polskiej socjologii wsi powszechnie uważa się Franciszka Bujaka, który w roku 1903 publikuje pracę o galicyjskiej wsi Żmiąca, uznawaną za pierwszą monografię wsi z prawdziwego zdarzenia. Dzieło Bujaka znajduje wielu wybitnych kontynuatorów w osobach Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej, Kazimierza Dobrowolskiego, Dyzmy Gałaja, Wincentego Stysia, Marii Wieruszewskiej, a przede wszystkim Zbigniewa Tadeusza Wierzbickiego, który w roku 1961 opublikował ponowną monografię Żmiącej. Zob. m.in. F. Bujak, *Żmiąca, wieś powiatu limanowskiego. Stosunki gospodarcze i społeczne*, Warszawa 1903. Z.T. Wierzbicki, *Żmiąca w pół wieku później*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963; I. Bukraba-Rylska, *Sto lat monografii wsi w Polsce. Studium jubileuszowe*, „Wieś i Rolnictwo”, 2004, nr 4.

³³ W roku 2012 sygnalizowana rozprawa doktorska ukazała się drukiem w ramach prestiżowej serii Monografie Fundacji Nauki Polskiej. Zob. M. Łuczewski, *Odwieczny naród*, Toruń 2012.

rozwoju wsi, w tym przede wszystkim jej szeroko rozumianej kultury. Ową perspektywę metodologiczną charakteryzuje pewna stałość perspektyw poznawczych: po pierwsze, sceptycyzm co do nazbyt częstych socjologicznych generalizacji; po drugie, konsekwentne zastosowanie zasad poznania indukcyjnego i braku zaufania do reguł poznania dedukcyjnego; po trzecie, specyficzny warsztat badawczy, o charakterze wybitnie jakościowym, z dominacją wiedzy narracyjnej i preferencjami dla rekonstrukcji procesów społecznych zarówno z perspektywy diachronicznej, jak i synchronicznej. Taki sposób uprawiania badań wydaje się umożliwiać poznawanie prawidłowości i mechanizmów życia społecznego przez odczytywanie związków między kulturowymi podstawami osobowości jednostek i zmianami zachodzącymi w ekonomicznych, politycznych i obyczajowych wymiarach ich bytowania, bardzo pożądane w sytuacji zacierania się różnic w sposobach, standardach i stylach życia wiejskiego i miejskiego oraz ich narastania w sferze sensów i wartości³⁴.

Wśród setek mniejszych i większych studiów empirycznych charakterystycznych dla nurtu badań bardziej zracjonalizowanych; a więc tych odwołujących się przede wszystkim do mniej lub bardziej wskaźnikowego opisu rzeczywistości, do sondażu diagnostycznego jako metody rozwiązywania problemów oraz technik wywiadu i ankiety jako dominującego sposobu ustalania faktów, zwracają uwagę badania panelowe. W polskiej socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej łączone przede wszystkim z nazwiskami Krzysztofa Gorlacha³⁵, reprezentanta socjologii krakowskiej (Uniwersytet Jagielloński) oraz Krystyny Szafranec; przedstawicielki toruńskiego środowiska socjologicznego (Uniwersytet Mikołaja Kopernika)³⁶. Konsekwencją nadzwyczajnej aktywności obojga uczonych

³⁴ Bez wątplenia najwybitniejsze odzwierciedlenie perspektywy antropologicznej w polskich badaniach nad wsią okresu transformacji ustrojowej znajdujemy w pracach Izabelli Bukraby-Rylskiej oraz Marii Wieruszewskiej, reprezentujących środowisko socjologów wsi z Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Zob. m. in. I. Bukraba-Rylska, *Kultura w społeczności lokalnej*, Warszawa 2000; *Na temat wsi i socjologii wsi: (pomiędzy dyskursem wiejsko-plebejskim a miejsko-inteligenckim)*, Warszawa 2005; M. Wieruszewska, *Wieś polska. Konteksty-kontrasty-strategie*, Warszawa 1997; *Wieś w oczach antropologów*, [w:] *Wieś jako przedmiot...* Do tego nurtu należy również zaliczyć niektóre prace Józefa Styka (Lublin) oraz Pawła Starosty (Łódź) zob. m. in.: J. Styk, *Chłopi i wieś polska w perspektywie socjologicznej i historycznej*, Lublin 1999; P. Starosta, *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne a wzory porządku makrosocjalnego*, Łódź 1995.

³⁵ Badania – realizowane w latach 1985–1987; 1994; 1999, 2007 – koncentrowały się na przeobrażeniach rodzinnych gospodarstw rolnych w Polsce, mających miejsce w latach 1984–2007, ujmowanych w kontekście szerszych procesów i zjawisk odnoszonych nie tylko (choć głównie) do makrostruktury społecznej Polski, ale także Europy (procesy integracyjne) i świata (globalizacja). Ich syntezę stanowi książka: K. Gorlach, *W poszukiwaniu równowagi. Polskie gospodarstwa rolne w Unii Europejskiej*, Kraków 2009.

³⁶ Krystyna Szafranec koncentruje swoje zainteresowania na roli edukacji w kształtowaniu osobowości młodego pokolenia (szczególnie na wsi) oraz na problemach jego adaptacji, najpierw (w latach 80. XX w.) do niespełniającego jego aspiracji systemu społecznego realnego socjalizmu;

były wieloletnie badania empiryczne; perfekcyjnie zaplanowane w sensie zarówno metodologicznym jak i organizacyjnym, zrealizowane na reprezentatywnych populacjach, rozpoczynane jeszcze w okresie tzw. realnego socjalizmu (1985/87 – Gorlach; 1981/82 – Szafraniec) i syntetyzowane w drugiej połowie pierwszej dekady wieku XXI; umożliwiające śledzenie procesów społecznych zachodzących na obszarach wiejskich w układzie dynamicznym, a więc z perspektywy różnych faz przebiegu życia jednostki i różnych etapów rozwoju społeczeństwa polskiego. Dzięki zastosowanej procedurze badań powtarzalnych otrzymaliśmy więc możliwość towarzyszenia przemianom jakie zachodziły na polskiej wsi i w obrębie ważnych grup jej mieszkańców – chłopów, rolników, producentów rolnych (Gorlach) oraz młodzieży szkolnej i młodych dorosłych (Szafraniec) – na przestrzeni jednego z najważniejszych okresów w jej nowożytnej historii, znaczonego trzema wydarzeniami o randze przełomu: ostatecznie lata tzw. realnego socjalizmu i jego upadek; proces kształtowania się nowego systemu politycznego i przechodzenia z gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej; wejście Polski w struktury Unii Europejskiej. Niewiele przesadzamy stwierdzając, że wzmiankowane badania stanowią swego rodzaju „wartość dodaną” całej socjologii wsi analizowanego okresu, przy czym w mniejszym stopniu chodzi o ich znaczenie dla stanu teorii, czy nawet metodologii subdyscypliny. Ważniejszy wydaje się w tym przypadku kontekst bardziej praktyczny, gdyż ich rezultaty wycisnęły swoje piętno na sposobie ustalania głównych tendencji rozwojowych oraz interpretowania sukcesów i porażek polskiej wsi i rolnictwa całego okresu transformacji.

Stabilność podstaw metodologicznych polskiej socjologii wsi, sprzyjająca generalnie dobremu poziomowi metodycznemu badań empirycznych, nie oznacza braku nowych wyzwań. Te najistotniejsze są wynikiem rosnącego zapotrzebowania na tzw. badania ewaluacyjne, a więc systematyczną nauką analizę skutków realizacji działań rozwojowych wdrażanych na obszarach wiejskich już bez mała przez jedną dekadę, a finansowanych głównie ze środków Wspólnej Polityki Rolnej i Funduszy Strukturalnych Unii Europejskiej³⁷. Obecnie sto-

---

a potem (lata 90. XX w. i pierwsza dekada wieku XXI) do społeczeństwa demokratycznego, generującego innego rodzaju bariery utrudniające realizację własnych celów życiowych. W ostatnich dwóch dekadach kierowała pracami interdyscyplinarnych zespołów badawczych nad rozwiązaniem ważnych problemów współczesnego społeczeństwa polskiego: *Emergenja aksjonormatywnego ładu w perspektywie międzygeneracyjnej. Badania podłużne* (1977-1999); *Psychologiczny, edukacyjny i społeczny potencjał polskiej wsi* (2000-2003); *Porzucona generacja – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość* (2006-2009). Za syntezę jej dorobku naukowego w tej dziedzinie jest uważana książka: *Młode pokolenie a nowy ustroj*, Warszawa 2010.

³⁷ Ocenie skutków unijnych programów wsparcia polskiej wsi i rolnictwa – również w kontekście trudności metodologicznych, na jakie napotykały – poświęcono w ostatnich latach dwie znakomite monografie. Pierwsza z nich ujmuje te zagadnienia z perspektywy ekonomiki rolnictwa, druga socjologii wsi. Zob.: K. Zawalińska, *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla Regionalnego Rozwoju*

sowane procedury ewaluacyjne budzą wiele wątpliwości. Krytykuje się przede wszystkim ich fasadowość i pozorność, przejawiające się w nadmiernej koncentracji na efektach formalnych i czysto statystycznych, a brak zainteresowania tym, co wytworzono w sensie społecznym. Niewiele wiemy, jak i czy dzięki setkom wdrażanych w Polsce programów i projektów rozwiązuje się sytuacje problemowe, usuwa deficyty rozwojowe, integruje społeczności lokalne, ujawnia ich zasoby własne i wzmacnia kapitał społeczny, prowadząc tym samym do podnoszenia standardu i jakości życia mieszkańców wsi, a więc podstawowego celu wydatkowania każdej złotówki ze środków publicznych. Winę za taki stan rzeczy tylko w części ponosi administracja publiczna, odpowiedzialna za konstruowanie schematów ewaluacyjnych, niewymuszających na podejmujących badania tego rodzaju koncentracji na efektach społecznych, stosowania nowatorskich, głównie jakościowych metod badawczych, długotrwałego monitoringu beneficjentów projektów (np. użytkowników nowo powstałej infrastruktury), bo to wymagałoby wydłużenia czasu i zwiększenia kosztów ewaluacji. Niemala część odpowiedzialności spada również na nauki społeczne, w tym socjologię wsi, które, jak dotąd, nie potrafiły zaproponować w tym względzie nic bardziej oryginalnego poza procedurą tzw. wskaźnikowania, czyli mierzenia zmian jakościowych za pomocą rzekomo je odzwierciedlających miar ilościowych (liczba spotkań, szkoleń, sprawozdań, kilometrów wybudowanych dróg itp.), ewentualnie zbierania opinii od wdrażających projekt i/lub jego beneficjentów.

Zamiast podsumowania

Wyrażamy nadzieję, że naszkicowany obraz – chociaż naznaczony subiektywizmem wynikającym z ograniczeń posiadanej wiedzy oraz naturalnych prenasztawień poznawczych, a w związku z tym także fragmentaryczny – pozwala jednak na jakąś orientację w dominujących podejściach teoretycznych i metodologicznych polskiej socjologii wsi okresu transformacji ustrojowej.

Bez względu na skalę tego subiektywizmu i fragmentaryzmu pozadyskusyjne wydaje się przekonanie, że przed polską socjologią wsi stoi nadal skomplikowane zadanie stworzenia zaplecza teoretycznego odpowiadającego współczesnym wyzwaniom i oczekiwaniom społecznym. Naszym zdaniem nie powinno się go kreować przez proste powielanie myślenia o społeczeństwie wiejskim wyłącznie kategoriami socjologii zachodniej, czyt. anglosaskiej. Ponadto trudno nie zakładać, że wieś – również w społeczeństwie ponowoczesnym, informacyjnym, sieciowym i jeszcze inaczej zwanym – to nadal odrębny od miasta sys-

---

Obszarów Wiejskich, Warszawa 2009; W. Kniec, *Wspólna Polityka Rolna z perspektywy zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*, Toruń 2012.

tem ekologiczny i społeczno-kulturowy i zwalniać się z obowiązku poszukiwania desygnatów empirycznych ten stan rzeczy potwierdzających. Wreszcie koherentne zaplecze teoretyczne socjologii wsi nie może nie wyrastać z realnych potrzeb zwiększającej się liczby mieszkańców obszarów wiejskich, coraz lepiej wykształconych i bardziej świadomych. W związku z tym również w naszej dyscyplinie pokładają oni nadzieję uzyskania wiedzy o kierunkach reorganizacji swoich osobowości społecznych, funkcjonowania własnych rodzin i gospodarstw domowych, wreszcie aktywności obywatelskiej, aby mogli możliwie najskuteczniej przystosować się do warunków wzrastającej niepewności także wiejskiego społeczeństwa ryzyka (bardziej pesymistyczna wizja zmiany społecznej) lub zostać możliwie najlepiej wyekwipowanym do podjęcia bardziej aktywnych działań dla przewyżczenia piętujących się zagrożeń (bardziej optymistyczna wizja zmiany społecznej).

Polish Rural Sociology of the Transformation Period (Theoretical-Methodological Perspective)

Andrzej Kaleta

A b s t r a c t

The system transformation faced the Polish rural sociology with some new and difficult challenges connected with analysis of social effects resulting from the process of the state and society transition from the totalitarian into democratic system.

The studies that focus on these issues are carried out within the two theoretical orientations. According to the former one, which refers to modernization theories, the desirable direction of changes in rural area and agriculture is dependent on their further urbanization and industrialization through implementation of the social practice based on a market model of development. The latter orientation, clearly anti-modernization one, refers to the concepts of endogenous and sustainable development, and emphasizes the necessity to retain family farms and to perceive rural area as the set of timeless and invaluable ecological and socio-cultural values

Theoretical basis of Polish rural sociology that focuses on the period of system transformation is unique for its diversity of classifications and explanations, as well as lack of some coherent theory of rural development; not to mention the theory of its development in the country under social system transformation. Some stable methodological foundations are indispensable for good level of empirical research.

Although, quantitative methods prevail which resolve to ratios in their accounts, to diagnostic surveys when solving given study problems, or to techniques of interview or questionnaire as the main way to find facts, but the presence of the so-called anthropological perspective is still noticeable.

K e y w o r d s : Polish rural sociology, social change, system transformation, theoretical conceptions of rural development, methodological bases of rural studies.